

Ζώζη Ζωγραφίδου

(Καθηγήτρια Α.Π.Θ. με γνωστικό αντικείμενο «Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας και Ιστορία των Μεταφράσεων της Ιταλικής Λογοτεχνίας στην Ελλάδα»)

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς

(Αναπληρωτής Καθηγητής Δ.Π.Θ. με γνωστικό αντικείμενο «Ορολογία, Μετάφραση και Νομικά Κείμενα»)

Ηλίας Σπυριδωνίδης

(Διδάκτορας Α.Π.Θ. με ειδίκευση στη «Μεταφρασεολογία & Διαπολιτισμική Επικοινωνία»)

Ο Εύξεινος Πόντος στο οδοιπορικό Andanças é viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos: (1435–1439) του ισπανού ιππότη Πέρο Ταφούρ: μια πρώτη μεταφραστική προσέγγιση και μελέτη περιπτώσεων τοπωνυμίων σε γεωιστορικό συγκείμενο

The Black Sea in the travelogue Andanças é viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos: (1435–1439) of the Spanish knight Pero Tafur: a first translation approach and case-study of toponyms in a geo-historical context

Abstract

This paper attempts, on the one hand, to evoke a travelogue written by the Spanish knight Pero Tafur in 15th-century Castilian (Spanish) language with main focus on the Black Sea region and, on the other hand, to remind the importance of historical documentation for the management of archaic and/or obsolete geographic and topographical terms that acquire particular importance in the context of travel literature translation. Out of the travelogue, titled *Andanças e viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435–1439)*, we chose to translate for the first time into Modern Greek passages from the journey of Pero Tafur across the Black Sea in order to highlight a historical source that contains useful information about the region by the end of 1437. Our translational approach is intentionally functional, in the sense of exhibiting a minimal deviation from the ST and a contemporary rather than medieval version of the TL. This approach results in a TT that not only is easily accessible to the modern reader with respect to language, but also provides the maximum possible information about geographical space, time, people, social and economic conditions, voyage circumstances of the Black Sea region and the relevant geocultural context during the last years of the Eastern Roman Empire.

Key words: *Black Sea, geographical terms, Pero Tafur, translation of toponyms, travel literature, travelogue*

1. Εισαγωγή

Ο ισπανός ευγενής και ιππότης Πέρο Ταφούρ (Pero Tafur), στο οδοιπορικό του *Andanças é viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435–1439)*, κατέγραψε – μεταξύ άλλων περιηγήσεών του – και το ταξίδι του στον Εύξεινο Πόντο, το οποίο είχε πραγματοποιήσει προς τα τέλη του 1437. Το ταξίδι του Ταφούρ στον Εύξεινο Πόντο άρχισε από την Κωνσταντινούπολη και τελειώσε επίσης στη Βασιλεύουσα, κατά τη χρονική περίοδο της προετοιμασίας του Αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου (1425–1448)¹, υιού του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου (1391–1425)², για τη μετάβαση της αντιπροσωπείας της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στη Φερράρα της Ιταλίας στο πλαίσιο των εργασιών που αποσκοπούσαν στην Ένωση μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας (1438). Βρισκόμαστε, επομένως, σε μια χρονική περίοδο ζυμώσεων, κρίσιμη για την Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η περιήγηση του Ταφούρ αποτελεί, από ιστορική άποψη, μια ανεξάρτητη, ουδέτερη μαρτυρία, υπό την έννοια ότι δεν ανήκει ούτε στην ανατολικορωμαϊκή («βυζαντινή»), αλλά ούτε και στην οθωμανική γραμματεία της εποχής ενώ, παράλληλα, αποτελεί πρωτογενή πηγή έρευνας που μπορεί να προσφέρει χρήσιμα στοιχεία τόσο για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, όσο και για τους τόπους που περιγράφει.

Από μεταφρασεολογική άποψη, με την υιοθέτηση μιας λειτουργικής προσέγγισης, το ισπανικό κείμενο του Ταφούρ εκσυγχρονίζεται, τοποθετείται στο σημερινό μεταμοντέρνο χωρόχρονο και «ξεαναγράφεται», ώστε να καλύπτει τις ανάγκες του σύγχρονου εξειδικευμένου αναγνώστη ή του ειδικού ιστορικού επιστήμονα ο οποίος μπορεί να το χρησιμοποιήσει για να αντλήσει στοιχεία για την έρευνά του. Η λειτουργία του κειμένου στη γλώσσα-στόχο είναι, επομένως, διαφορετική από τη λειτουργία του στη γλώσσα-πηγή (Osimo 2006: 219). Ένα στοιχείο του εκσυγχρονισμού του μεταφράσματος είναι, για παράδειγμα, η μείωση της συχνότητας απόδοσης του συνδέσμου *é* (= και), τον οποίο ο Ταφούρ χρησιμοποιεί εκτεταμένα στο πρωτότυπο, σε χρήσεις που δεν απαντούν στη σύγχρονη ισπανική γλώσσα. Η μεταφραστική στρατηγική που εφαρμόστηκε ως προς αυτό το ζήτημα, η οποία περιλαμβάνεται και στην τυπολογία του Kaindl (1999: 194) και αποτελεί μία από τις έξι στρατηγικές ρητορικής του Delabastita (1989, από Kaindl 1999: 275)³ έχει αποκληθεί σε προγενέστερη βιβλιογραφία *πράλειψη* (Κριμπάς, 2017: 93), *διαγραφή* (Γραμμενίδης, Δημητρούλια, Κουρδής, Λουπάκη, & Φλώρος 2015: 90), *εξάλειψη* (Γραμμενίδης *et al.* 2015: 165), και στα αγγλικά *deletion* (Newmark 1988: 103) ή *omission* (Gross 1996, Dimitriu 2010), και συνίσταται στο να παραλείπει ο μεταφραστής εσκεμμένα να αποδώσει στην επιφάνεια του κειμένου-στόχου στοιχεία που, μολονότι εμφανίζονται στην επιφάνεια του κειμένου-πηγής, για διάφορους λόγους που σχετίζονται με τη γλωσσική και/ή πραγματολογική ασυμμετρία της γλώσσας/πολιτισμικής κοινότητας-πηγής σε σχέση με τη γλώσσα/πολιτισμική κοινότητα-στόχο, θα ήταν είτε περιττά, είτε επιβλαβή για την κατανόηση του κειμένου-στόχου. Δεν θα πρέπει να συγχέεται με το ομώνυμο μεταφραστικό λάθος, όπου ο μεταφραστής ή το σύστημα αυτόματης μετάφρασης (Menezes & Quirk, 2008) παραλείπει στο κείμενο-στόχο στοιχεία του κειμένου-πηγής χωρίς να το θέλει, συνήθως λόγω παραδρομής ή ελλιπούς κατανόησης του κειμένου-πηγής.

¹ Ο Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος βασίλευσε μεταξύ 1425–1448, γεννήθηκε στις 18 Δεκεμβρίου του 1392 και πέθανε στις 31 Οκτωβρίου 1448, βλ. Βυζαντινοί Αυτοκράτορες, <https://byzantium.gr/grempers.html>

² Ο Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος βασίλευσε μεταξύ 1391–1425, γεννήθηκε στις 27 Ιουνίου 1350 και πέθανε στις 21 Ιουλίου 1425, βλ. Βυζαντινοί Αυτοκράτορες, <https://byzantium.gr/grempers.html>

³ Βλ. αναλυτικότερα Ζωγραφίδου, Κασάπη, & Σοφριανού (2002: 64–66).

Στο κείμενο-στόχο που παρουσιάζεται στην παρούσα συμβολή, επανειλημμένη παράλειψη του συνδέσμου *é* (= και), που υπήρχε σε διάφορα σημεία στο κείμενο-πηγή, αποσκοπεί στο να βελτιώσει τη συνοχή και τη συνεκτικότητα του κειμένου-στόχου, ενώ διατηρούνται, κατά τα λοιπά, τα γενικά χαρακτηριστικά στοιχεία και η δομή του κειμένου-πηγής, πράγμα κατά κανόνα εφικτό στο γλωσσικό ζεύγος ES > EL (Ισπανική > Νεοελληνική) λόγω τυπολογικής και πολιτισμικής συγγένειας μεταξύ των δύο γλωσσών. Παράλληλα, συζητούνται τα μεταφραστικά προβλήματα που προκύπτουν από την πληθώρα παρουσίας τοπωνυμίων και γεωγραφικών, τοπογραφικών ή ναυτικών όρων στα περιηγητικά κείμενα, προτείνεται ένας τρόπος μεταφραστικής διαχείρισής τους και αιτιολογούνται οι τελικές μεταφραστικές επιλογές.

2. Ο Πέρο Ταφούρ (1405/09–1480/84)

Ο Πέρο Ταφούρ, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν υπήρξε μόνο συγγραφέας του περιηγητικού κειμένου *Andanças é viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435–1439)*, αλλά είχε και άλλες ιδιότητες –όπως, άλλωστε, συνέβαινε στην περίπτωση σχεδόν κάθε λογίου της Αναγέννησης στη Δύση, ο οποίος είτε ήταν συνδεδεμένος με την Αυλή κάποιου ισχυρού ηγεμόνα προσφέροντάς του τις υπηρεσίες του, είτε βρισκόταν συχνά σε άμεση εξάρτηση απ’ αυτόν. Ο Ταφούρ ήταν ευγενής και διπλωματικός απεσταλμένος του βασιλείου της Καστίλλης. Υπήρξε μέλος του συμβουλίου διοίκησης και ασφάλειας της Σεβίλλης ως ένας από τους 24 *υπότες* (*venticuatriá*) που ήταν επιφορτισμένοι με τα συγκεκριμένα καθήκοντα. Ο Ταφούρ γεννήθηκε στη Σεβίλλη μεταξύ του 1405 και του 1409 (Ramírez de Arellano 1902, από Castro Hernández 2013: 35) και πέθανε μεταξύ του 1480 και του 1484 (Pérez Priego 2009: XIX, από Castro Hernández 2013: 60–61). Ο ίδιος δήλωνε Καστιλιάνος και πίστευε ότι είχε ρωμαϊκές ρίζες, για τον λόγο δε αυτό «ζήτησε από τον Αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ πληροφορίες για το γενεαλογικό δέντρο του, για να διευκρινίσει και ο ίδιος την καταγωγή του. Ανεξάρτητα από τη βασιμότητα αυτής της πεποίθησής του, ο Ταφούρ έβλεπε στον εαυτό του βυζαντινές ρίζες» (Γρηγορίου & Χεκίμογλου, 2008: 31). Πέρα από την όποια γενεαλογική σχέση του Ταφούρ με ευγενείς οίκους της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, πιθανότητα που αξίζει να ερευνηθεί περαιτέρω, το σημαντικότερο είναι ότι κατέγραψε τις αναμνήσεις του από τα ταξίδια του στη Μεσόγειο μέσα από μια ρεαλιστική αφήγηση περιηγητικής λογοτεχνίας που περιέχει άφθονα στοιχεία πολιτισμικού, ιστορικού, ανθρωπολογικού, οικονομικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος.

3. Το περιηγητικό κείμενο *Andanças é viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos: (1435-1439)*

Ο Πέρο Ταφούρ επέστρεψε στην Ισπανία το 1439 και συνέγραψε το οδοιπορικό του λίγα χρόνια αργότερα, το 1454. Το κείμενο αποτελεί, ουσιαστικά, ένα περιηγητικό χρονικό. Το μοναδικό χειρόγραφο του έχει αριθμό 1985 και φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Σαλαμάνκας (Universidad de Salamanca 2002). Ο τίτλος *Andanças é viajes de PeroTafur por diversas partes del mundo avidos: (1435–1439)*, δηλαδή *Ταξίδια και περιπλανήσεις του Πέρο Ταφούρ σε διάφορα μέρη του κόσμου: (1435–1439)*, δόθηκε στο έργο κατά την πρώτη του έκδοση από τον ισπανό συγγραφέα Marcos Jiménez de la Espada (Jiménez de la Espada 1874). Ακολούθησε η έκδοση σε επιμέλεια του José María Ramos García το 1934 (Ramos García 1934), η

οποία εκσυγχρόνιζε την ορθογραφία του κειμένου και περιείχε επιπλέον μια εισαγωγική μελέτη και ένα γλωσσάριο. Πιο πρόσφατα, το 2005, δημοσιεύθηκε η έκδοση της σειράς El Parnasillo με τίτλο *Andanzas y viajes por diversas partes del mundo habidos* (El Parnasillo 2005), καθώς και η τελευταία – μέχρι σήμερα – κριτική έκδοση σε επιμέλεια του Miguel Ángel Pérez Priego (Pérez Priego 2009). Το έργο του Ταφούρ μεταφράστηκε στην αγγλική από τον Malcolm Letts (Letts 1926), στην αραβική από τον Hasan Habashī (Habashī 1968) και στη ρωσική από τον Лев Карлосович Масуель Санчес (Masuель Санчес 2006). Πριν από μία δεκαετία δημοσιεύθηκε η μετάφραση ενός αποσπάσματος για τη Θεσσαλονίκη από την αγγλική μεταφρασμένη έκδοση του 1926 από τους Α. Χ. Γρηγορίου & Ε. Α. Χεκίμογλου, η οποία συνοδευόταν από μια σύντομη παρουσίαση του συγγραφέα και εξίσου σύντομες παρατηρήσεις σχετικά με το έργο και το κείμενο (Γρηγορίου & Χεκίμογλου 2008: 28–31). Το γεωπολιτισμικό πλαίσιο (Wallerstein 1991: 245, Σπυριδωνίδης 2017: 26–27) στο οποίο εντάσσεται το κείμενο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από ιστορική, εθνολογική, κοινωνική, οικονομική και παραγωγική άποψη, ειδικότερα για την περιοχή του Εύξεινου Πόντου.

4. Σχολιασμένη μετάφραση των αποσπασμάτων του ταξιδιού στον Εύξεινο Πόντο

Στο παρόν άρθρο, πραγματοποιείται για πρώτη φορά η μετάφραση τριών αποσπασμάτων από το περιηγητικό κείμενο του Πέρο Ταφούρ *Andanzas é viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos: (1435-1439)* στην ελληνική, απευθείας από το πρωτότυπο κείμενο που είχε συνταχθεί, όπως προαναφέραμε, στην καστιλιάνικη του 15ου αι. Στο εν λόγω εγχείρημά μας χρησιμοποιήσαμε την πρώτη κριτική έκδοση του 1874 και, παράλληλα, λάβαμε υπόψη μας όλες τις ισπανικές εκδόσεις του πρωτοτύπου που ακολούθησαν μέχρι σήμερα και αναφέρθηκαν ήδη παραπάνω. Το μετάφρασμα στην ελληνική παρουσιάζεται στη δεξιά στήλη ενός δικειμένου ενώ, στην αριστερή στήλη, αντιπαραβάλλεται το καστιλιάνικο πρωτότυπο. Τα σχόλια παρουσιάζονται στο κάτω μέρος της σελίδας με τη μορφή υποσημειώσεων. Στο πλαίσιο μιας συνοπτικής μελέτης όπως η παρούσα θα ήταν αδύνατον να παρουσιαστούν, δεδομένης της περιορισμένης της έκτασης, μακροσκελείς αναφορές ή μεγάλα αποσπάσματα από το κείμενο του Ταφούρ για την προετοιμασία του ταξιδιού του ή για άλλες περιοχές. Επομένως, περιοριστήκαμε στην επιλογή τριών αποσπασμάτων που αφορούν αποκλειστικά το ταξίδι του Πέρο Ταφούρ στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου και παρουσιάζουν μεγαλύτερη συνάφεια τόσο με τα ερευνητικά ενδιαφέροντα του Τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας & Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, όπου υπηρετεί ο δεύτερος συγγραφέας της παρούσας συμβολής, όσο και με το ερευνητικό πεδίο της διαπολιτισμικής προσέγγισης της λογοτεχνίας και της πρόσληψής της.

Ο Ταφούρ βρέθηκε αρχικά στην Κωνσταντινούπολη περίπου τον Οκτώβριο του 1437, όπου και συναντήθηκε με τον Αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγο και τη σύζυγό του Αυτοκράτειρα Μαρία Μεγάλη Κομνηνή (1404-1439)⁴, κόρη του Αλεξίου Δ΄, Αυτοκράτορα της Τραπεζούντας, και της Θεοδώρας Καντακουζηνής. Ο ισπανός ευγενής πραγματοποίησε το ταξίδι του στον Εύξεινο Πόντο, έχοντας ως στόχο την

⁴ Ήταν η τρίτη σύζυγος του Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου, την οποία παντρεύτηκε το 1427. Αδέρφια της Μαρίας Κομνηνής ήταν ο Αυτοκράτορας της Τραπεζούντας Ιωάννης Δ΄ Μέγας Κομνηνός (1403-1459), ο Αλέξανδρος, ο Δαυίδ, η Θεοδώρα και η Ευδοκία (Miller 1969: 73–82).

αγοραπωλησία προϊόντων στο γενοβέζικο λιμάνι της Θεοδοσίας, και επέστρεψε πάλι στην Κωνσταντινούπολη, όπου διέμεινε για δύο περίπου μήνες, έως τις αρχές του 1438.

Το πρώτο απόσπασμα αφορά το ταξίδι από την Κωνσταντινούπολη έως την Τραπεζούντα. Η διήγηση, από την αναχώρηση του ισπανού περιηγητή από το Βόσπορο έως την αποβίβαση και τη συνάντησή του με τον Αυτοκράτορα της Τραπεζούντας Ιωάννη Δ΄ Μέγα Κομνηνό, καταλαμβάνει στην κριτική έκδοση του Marcos Jiménez de la Espada του 1874 τις σελίδες 158-159. Γράφει ο Ταφούρ (Jiménez de la Espada 1874: 158-159):

<p>E' aparejamos é fezimos vela é fuemos por el estrecho de Romania⁵, que ay desde Constantinopoli fasta desembocar al mar Mayor, diez é ochomillas. En entrando en el mar Mayor, tomamos la buelta de la mano derecha, que es la Turquía, dexando muchos lugares que parescian, fasta llegar á un castillo que llaman Synopi, que es de ginoveses en la Turquía, é allí surgimos é estovimos dos dias descargando algunas mercandurías é cargando otras; é allí los turcos cortan aquellos maderos de que se fazen las ballestras fuertes, é sotiérranlos á la costa de la mar, por miedo que si ge los viesen vender á los xpianos darles ían grant pena, é quando ven pasar los navios, sácanlos é véndelos. Partimos de Synopi, é fuemos, todavia costeando por el mar Mayor, fasta Trapesonda, que antiguamente se llamava Salmotraçia, é esta çibdat es cabeça del imperio que dizen Trapesundia, é el Emperador es xpiano á la ley griega; é dizen que su padre desde Emperador, por deseredar á un su hermano mayor, tuvo manera con el Turco que le favoreçiese, é mató á su padre; é este ovo dos fijos, é el fijo segundo fizo otro tanto á él, donde se cumple el dicho del Evangelio: <i>Por la medida que midieres serás medido</i>. E' el hermano mayor deste que agora es, es aquel que yo fallé en Constantinopla desterrado é estava con su hermana la Emperatriz, é áun dizen que se</p>	<p>Και αρματώσαμε το πλοίο και ανοίξαμε πανιά για το στενό της Ρωμανίας, που από την Κωνσταντινούπολη έως την έξοδο του Εύξεινου Πόντου απέχει δεκαοκτώ μίλια. Με την είσοδό μας στον Εύξεινο Πόντο, στρέψαμε την πλώρη προς τα δεξιά, όπου είναι η Τουρκία, περνώντας πολλούς τόπους που βλέπαμε, μέχρι που φτάσαμε σ'ένα κάστρο που λέγεται Σινώπη, το οποίο ανήκει στους Γενοβέζους της Τουρκίας, και εκεί ξεμπαρκάραμε και μείναμε δύο μέρες ξεφορτώνοντας μερικά εμπορεύματα και φορτώνοντας άλλα· εκεί οι Τούρκοι κόβουν εκείνα τα μαδέρια από τα οποία φτιάχνονται οι δυνατές βαλλίστρες, και τα θάβουν στην ακρογιαλιά, από φόβο καθώς, αν τους δουν να πουλούν στους χριστιανούς, τους περιμένει μεγάλη τιμωρία και, όταν βλέπουν να περνάνε τα πλοία, τα ξεθάβουν και τα πουλάνε. Ξεκινήσαμε από τη Σινώπη και προχωρήσαμε κατά μήκος της ακτογραμμής στον Εύξεινο Πόντο έως την Τραπεζούντα, που στ' αρχαία χρόνια την έλεγαν Σαμοθράκη. Η πόλη αυτή είναι η πρωτεύουσα της επονομαζόμενης Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, και ο Αυτοκράτορας είναι χριστιανός του ελληνικού δόγματος· και λένε ότι ο πατέρας του ως Αυτοκράτορας, για να αποκληρώσει τον μεγαλύτερο αδελφό του, βρήκε τρόπο να τον ευνοήσει ο Τούρκος, και σκότωσε τον πατέρα του· και εκείνος [ενν. ο Αυτοκράτορας] είχε δυο παιδιά, και ο δεύτερος γιος έκανε τα ίδια σ' αυτόν, και έτσι επαναλαμβάνονται όσα λέει το Ευαγγέλιο: <i>έν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε μετρηθήσεται ὑμῖν</i>. Και ο μεγαλύτερος αδελφός του σημερινού Αυτοκράτορα της Τραπεζούντας</p>
--	---

⁵ Πρόκειται για το Βόσπορο.

<p>embolvie con ella en desonesto modo. Esta çibdat de Trapisunda será de quatro mil veçinos, é bien murada, é dizen que tiene buena tierra é buena renta. Deçendimos en tierra, é fui á ver al Emperador, é preguntome por el emperador de Constantinopla en qué manera avie partido para Italia, é qué gentes levava, é preguntome por su hermana la Emperatriz é por su hermano, el qual tenía desterrado.</p>	<p>είναι εκείνος που εγώ βρήκα εξόριστο στην Κωνσταντινούπολη και ήταν με την αδελφή του την Αυτοκράτειρα και λένε επίσης ότι σχετιζόταν μαζί της με ανήθικο τρόπο. Αυτή η πόλη της Τραπεζούντας θα έχει περίπου τέσσερις χιλιάδες κατοίκους, είναι καλά περιτειχισμένη και λένε ότι έχει καλή γη με καλή απόδοση. Αποβιβαστήκαμε στη στεριά και πήγα να δω τον Αυτοκράτορα, ο οποίος με ρώτησε για τον Αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης: με ποιον τρόπο θα έφευγε για την Ιταλία και ποια πρόσωπα θα έπαιρνε μαζί του, και με ρώτησε για την αδελφή του την Αυτοκράτειρα και για τον αδελφό του, τον οποίο είχε εξόριστο.</p>
---	---

Πίνακας 1

Το δεύτερο απόσπασμα είναι σύντομο και αφορά το ταξίδι του Ταφούρ από την Τραπεζούντα στην Κάφα (Θεοδοσία), στην ανατολική Κριμαία. Η Θεοδοσία ήταν αποικία των Γενοβέζων μέσα στο βασίλειο των Τατάρων και με σημαντικό ρόλο σταθμού διαμετακομιστικού εμπορίου ανάμεσα στην ενδοχώρα και την Κωνσταντινούπολη και, κατ'επέκταση, τη Δύση. Στο πρωτότυπο κείμενο, ο Ταφούρ χρησιμοποιεί για την πόλη της Θεοδοσίας το κύριο γεωγραφικό όνομα Κάφα (Cafa), δεδομένου ότι το συγκεκριμένο όνομα χρησιμοποιούσαν οι Γενοβέζοι κτήτορες. Γράφει ο Ταφούρ (Jiménez de la Espada 1874: 160):

<p>E' despedíme dél é fezimos vela é fuemos fasta en Cafa, que es en el imperio de la Tartaria, pero la çibdat es de ginoveses, que ellos avieron licencia de poblar aquel lugar; é el Tartaro non pensò que á tanto avie de llegar; é deçendimos en el puerto, é fuemos á la posada do el patron tenía su companía, é allí fuemos aposentados.</p>	<p>Και με αποχαιρέτησε εκείνος [ενν. ο Αυτοκράτορας] και ανοίξαμε πανιά και φτάσαμε στη Θεοδοσία, που βρίσκεται στην Αυτοκρατορία της Ταταρίας, αλλά η πόλη ανήκει στους Γενοβέζους, οι οποίοι είχαν άδεια να κατοικήσουν αυτό τον τόπο· οι Τάταροι δεν φαντάστηκαν ότι θα έφταναν έως αυτό το μέρος· και κατεβήκαμε στο λιμάνι, και πήγαμε στο πανδοχείο όπου το αφεντικό είχε την κομπανία του, και εκεί μας φιλοξένησαν.</p>
---	---

Πίνακας 2

Το τρίτο απόσπασμα αφορά την επιστροφή του Ταφούρ από τη Θεοδοσία προς την Τραπεζούντα και έπειτα προς την Κωνσταντινούπολη, χρησιμοποιώντας την ίδια ακριβώς διαδρομή, αλλά με αντίστροφη πορεία. Γράφει ο Ταφούρ (Tafur 1874: 169):

<p>Partí é fezimos vela en aquel mesmo navio, é continuando el camino, bolvímos allí á Trapisunda, é como dixé, todavia el Emperador travó de mi per me detener,</p>	<p>Ξεκίνησα με το ίδιο πλοίο, ανοίξαμε πανιά και, συνεχίζοντας την πορεία μας, φτάσαμε στην Τραπεζούντα και, όπως είπα, ο Αυτοκράτορας μου πρόσφερε</p>
--	---

<p>pero non lo pudo acabar, é partimos de allí, continuando nuestro camino, é venimos á Constantinopla. E' porque allí avie tal mandamiento fecho, que las naos que veniesen de la mar Mayor non pueden entrar en el puerto de Constantinopla nin de Pera, porque dizen que traen la pestilencia consigo, fizieron dos leguas de Constantinopla un alogamiento para do descargasen sus mercandurias é estuviesen sesenta dias, si non se quieren yr de largo;</p>	<p>ακόμα θέση για να με κρατήσει, αλλά δεν μπορούσα να μείνω, και αναχωρήσαμε από εκεί, συνεχίζοντας την πορεία μας, και φτάσαμε στην Κωνσταντινούπολη. Και, επειδή εκεί είχε βγει διαταγή τα πλοία που έρχονταν από τον Εύξεινο Πόντο να μη μπορούν να μπουν στο λιμάνι της Κωνσταντινούπολης ούτε στου Πέρα, γιατί έλεγαν ότι έφερναν μαζί τους την πανούκλα, έστησαν έναν καταυλισμό δύο λεύγες από την Κωνσταντινούπολη για να ξεφορτώνουν τα εμπορεύματά τους και να παραμείνουν εξήντα μέρες και, αν δεν ήθελαν, να φύγουν μακριά.</p>
---	--

Πίνακας 3

Η αφήγηση του ισπανού περιηγητή και διπλωμάτη Πέρο Ταφούρ παρουσιάζεται σε γλώσσα απλή, μεστή, ουσιαστική, χωρίς λογοτεχνικά στολίδια, λυρισμό ή ρητορικά σχήματα. Πρόκειται για ένα περιηγητικό κείμενο, το οποίο κάλλιστα θα μπορούσε να τοποθετηθεί είτε στην κατηγορία των προσωπικών ημερολογίων, είτε των απομνημονευμάτων, είτε των αναφορών. Το *Andanças é viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos: (1435–1439)* θα μπορούσε να υπαχθεί είτε σε μία, είτε σε όλες τις παραπάνω κατηγορίες κειμένων περιηγητικής λογοτεχνίας, δεδομένου ότι έχει στοιχεία που το συνδέουν στενά με καθεμιά από αυτές.

Όσον αφορά το ταξίδι του Ταφούρ στον Εύξεινο Πόντο, ο ισπανός συγγραφέας επιλέγει να μεταφέρει στο γραπτό του τις σημαντικότερες πληροφορίες. Στο κείμενο του δεν βρίσκουμε λογοτεχνικές περιγραφές της φύσης, του πλοίου, των προσώπων του πληρώματος ή των συναισθημάτων τους. Ο Ταφούρ εστιάζει στα γεγονότα και στις πληροφορίες που έχουν για τον ίδιο ξεχωριστό και ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Σε αυτές τις πληροφορίες συγκαταλέγονται π.χ. ο τρόπος διεξαγωγής του εμπορίου ξυλείας στις μικρασιατικές ακτές του Εύξεινου Πόντου, η ευφορία και η αποδοτικότητα των εδαφών της Τραπεζούντας, η οικονομική και εμπορική σπουδαιότητα της Θεοδοσίας, ο τρόπος διαχείρισης των πλοίων και των πληρωμάτων για τον έλεγχο της διάδοσης μεταδιδόμενων νοσημάτων έξω από την Κωνσταντινούπολη, όπως και στοιχεία για τα σημαντικά πρόσωπα τα οποία συναντά στο ταξίδι του.

5. Διαχείριση γεωγραφικών κύριων ονομάτων και τοπογραφικών όρων στη μετάφραση κειμένων περιηγητικής λογοτεχνίας

Στη μετάφραση κειμένων περιηγητικής λογοτεχνίας ο εκάστοτε μεταφραστής καλείται συχνά να αντιμετωπίσει μία επιπλέον πρόκληση: την τεκμηρίωση και γεωγραφική ταύτιση των γεωγραφικών κυριωνυμίων (τοπωνυμίων, υδρωνυμίων κ.ά.). Τα κείμενα περιηγητικής λογοτεχνίας περιέχουν ένα σημαντικό αριθμό γεωγραφικών και τοπογραφικών όρων, αλλά και πολλά γεωγραφικά κυριωνύμια, που μπορεί να είναι υδρωνύμια (ποτάμια, θάλασσες, λίμνες), ορωνύμια (βουνά, λόφοι), οικωνύμια (χώρες, πόλεις, χωριά, οικισμοί) κ.ά. Το πρόβλημα της γεωγραφικής ταύτισης οφείλεται συνήθως στη χρονική απόσταση που χωρίζει το υπό μελέτη ή

μετάφραση κείμενο με το σύγχρονο μεταφραστή. Συνήθως, όσο μεγαλύτερη είναι η χρονική απόσταση τόσο περισσότερα είναι και τα μεταφραστικά προβλήματα που σχετίζονται με τη διαχείριση των γεωγραφικών κυριωνυμιών, πράγμα που μπορεί να οφείλεται είτε σε αλλαγές που έχουν επέλθει στο γεωγραφικό περιβάλλον, είτε σε καθαρά γλωσσικές αλλαγές (π.χ. αλλαγή ονομασίας, φωνολογική και/ή μορφολογική εξέλιξη ονομασίας κ.ά.). Αρκετές φορές ο μεταφραστής καλείται να αντιμετωπίσει και να διαχειριστεί π.χ. κυριωνύμια οικισμών που πια δεν υπάρχουν πια ή που έχουν αλλάξει όνομα επανειλημμένα, ανάλογα με τις διαθέσεις του εκάστοτε κατακτητή ή άλλου διοικητή της περιοχής. Ουσιαστικά, ως ένα βαθμό, ο μεταφραστής καλείται να ανασυνθέσει το γεωγραφικό περιβάλλον του κειμένου που μεταφράζει, παρέχοντας τις γεωγραφικές και τοπογραφικές πληροφορίες, σχολιασμένες ή μη, με τρόπο εύληπτο στον αναγνώστη. Στη συγκεκριμένη μελέτη, η τεκμηρίωση των γεωγραφικών και τοπογραφικών όρων, καθώς και των γεωγραφικών κυριωνυμιών, πραγματοποιείται με αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων μορφών τεκμηρίωσης (Delisle, Lee-Jahnke, & Cormier 2008: 146) και με τη βοήθεια παράλληλων κειμένων (Delisle, Lee-Jahnke, & Cormier 2008: 119). Έτσι, υπενθυμίζουμε ότι η γνώση του γεωιστορικού (Taylor 2009) πλαισίου του κειμένου-πηγής μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο στα χέρια του μεταφραστή.

Ενδεικτικά, παραθέτουμε μερικούς γεωγραφικούς και τοπογραφικούς όρους, τους οποίους εντοπίσαμε στα τρία προαναφερθέντα αποσπάσματα του πρωτοτύπου: *millas*, *lugares*, *costeando*, *çibdat*, *leguas*. Η διαχείριση των συγκεκριμένων μεταφραστικών μονάδων (δύο ουσιαστικά που δηλώνουν μονάδες μέτρησης, δύο ουσιαστικά που δηλώνουν τόπο, και το γερούνδιο ενός ρήματος που αφορά τρόπο πλεύσης) δεν παρουσίασε ιδιαίτερα προβλήματα. Η τεκμηρίωση των όρων πραγματοποιήθηκε με τη χρήση πηγών, όπως στην ακόλουθη περίπτωση του αρσενικού ουσιαστικού *estrecho*. Χρησιμοποιήθηκαν το (έντυπο) *Ισπανο-Ελληνικό Λεξικό των Azcoitia & Μαγκρίδης* (1993), το (ψηφιοποιημένο) *Diccionario de la lengua española* της Real Academia Española (2017) και το (ψηφιοποιημένο) *Diccionario de Autoridades*, επίσης της Real Academia Española (1726–1739).

Μεταφραστική μονάδα	Ισπανο-ελληνικό λεξικό Azcoitia & Μαγκρίδης (1993)	Diccionario de la lengua española (RAE 2017)	Diccionario de Autoridades (RAE 1726–1739)
estrecho	αρσ. (α) (γεωγρ.) στενά: (β) [...] (σ. 319)	Que tiene poca anchura	El brazo angosto de mar formado y comprehendido entre dos tierras firmes, por el qual se comunica un mar con otro: como el Estrecho de Gibraltar

Πίνακας 4

Ενδιαφέρον έχουν επίσης ορισμένες μεταφραστικές μονάδες οι οποίες στο πρωτότυπο εμφανίζονται με μορφολογικά ή ορθογραφικά αρχαϊκό τύπο εξαιτίας της χρονικής απόστασης μεταξύ των δύο γλωσσικών μορφών σε διαχρονική θεώρηση. Μια τέτοια περίπτωση ορθογραφικού αρχαϊσμού είναι λ.χ. το θηλυκό ουσιαστικό *çibdat* (< λατ. *civitas*), που σήμερα ορθογραφείται *ciudad* (= πόλη).

Στη συνέχεια εκτίθενται τα γεωγραφικά κύρια ονόματα που εντοπίσαμε στα τρία αποσπάσματα του πρωτοτύπου: *estrecho de Romanía, Constantinopoli, mar Mayor, Turquía, Synori, Trapesonda, Salmotraçia, Trapesundia, Italia, Cafa, Tartaria, Pera*, τα οποία, στον Πίνακα 5, παρουσιάζονται ομαδοποιημένα σε χώρες, πόλεις, θάλασσες, γεωγραφικές περιοχές, και συνοικίες. Συγκεκριμένα:

Κατηγορία κυριωνυμίων	Κυριωνύμιο – Μεταφραστική μονάδα
Χώρες-κράτη	Turquía, imperio de Trapesundia, Italia, Tartaria
Πόλεις	Constantinopoli, Synori, Trapesonda, Salmotraçia, Cafa
Θάλασσες	mar Mayor
Γεωγραφικές περιοχές	estrecho de Romanía
Συνοικίες	Pera

Πίνακας 5

Η γεωγραφική ταύτιση των κυριωνυμίων επιτεύχθηκε με τη βοήθεια πηγών τεκμηρίωσης και παράλληλων κειμένων σε πέντε περιπτώσεις (*mar Mayor, Cafa, Tartaria, estrecho de Romanía, Pera*), καθώς οι υπόλοιπες δεν παρουσίαζαν κάποια μεταφραστική δυσκολία (π.χ. *Constantinopoli, Synori, Trapesundia, Italia* κ.ά.). Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά οι προαναφερθείσες πέντε περιπτώσεις:

α) Για τον Εύξεινο Πόντο ο Ταφούρ το υδρωνύμιο *mar Mayor* που, αν μεταφραζόταν κατά λέξη με τη χρήση μεταφραστικών παραλλήλων (Κριμπάς 2017: 67–78), θα αποδιδόταν στη Νεοελληνική ως «μείζων Θάλασσα». Παρόλα αυτά, σε παράλληλα κείμενα περιηγητικής λογοτεχνίας απαντούν συχνότερα αποδόσεις με βάση τις σύγχρονες νεοελληνικές ονομασίες της συγκεκριμένης θάλασσας, τ.έ. «Εύξεινος Πόντος» ή «Μαύρη Θάλασσα». Έτσι, ο μεταφραστής θα μπορούσε να βρεθεί στο δίλημμα να επιλέξει μια ξενοποιητική μετάφραση – που εδώ θα ήταν ξενοποιητική για λόγους που θα συνδέονταν με τη διαγλωσσική διαχρονία – ή μια οικειοποιητική μετάφραση. Εμείς, στη μετάφρασή μας, επιλέξαμε την οικειοποιητική απόδοση «Εύξεινος Πόντος», καθώς έχει επικρατήσει και παγιωθεί στην ελληνική, αποφεύγοντας μια ενδεχόμενη παρερμηνεία λόγω κατά λέξη μετάφρασης του *mar Mayor*. Εξάλλου, η αναφορική ισοδυναμία (Eco 2016: 26), του υδρωνυμίου που χρησιμοποιεί ο Ταφούρ ταυτίζεται με τον Εύξεινο Πόντο.

β) Όσον αφορά την περίπτωση του τοπωνυμίου *Cafa*, το πρόβλημα της γεωγραφικής του ταύτισης – αν υποθέσουμε ότι ο μεταφραστής δεν το γνώριζε – το λύνει ο ίδιος ο Ταφούρ, αφού ξεκαθαρίζει ότι επρόκειτο για τη γνωστή γενοβέζικη αποικία: «en Cafa, que es en el imperio de la Tartaria, pero la çibdat es de ginoveses» (Tafur 1874: 160).

γ) Η μετάφραση του τοπωνυμίου *estrecho de Romanía* θα μπορούσε – θεωρητικά τουλάχιστον – να προβληματίσει περισσότερο τον μεταφραστή, καθώς το συγκεκριμένο σύμπλοκο τοπωνύμιο είναι όχι μόνο αρχαϊκό για τα Ισπανικά, αλλά και σχετικά σπάνιο, με αποτέλεσμα να μην έχει – απ' όσο μπορούμε να γνωρίζουμε – καταγραφεί σε παράλληλα κείμενα ή σε γενικά λεξικά. Ο συνδυασμός της αναζήτησης πληροφοριών, όχι μόνο σε παράλληλα κείμενα ή σε γενικές πηγές τεκμηρίωσης, αλλά και σε ειδικά γεωγραφικά ή ιστορικά λεξικά, μπορεί να προσφέρει κάποια λύση σε μεταφραστικά προβλήματα περιηγητικών κειμένων, αν και όχι πάντοτε. Κατά αρχάς, η χρήση του τοπωνυμίου *Romanía* αποδεικνύεται παραπλανητική αν ο μεταφραστής – που κατά πάσα πιθανότητα θα ήταν γνώστης της σύγχρονης Ισπανικής και όχι της αρχαϊκής της εκδοχής στην οποία έχει συνταχθεί το

κείμενο-πηγή – επιχειρούσε να αποδώσει τη συγκεκριμένη μεταφραστική μονάδα απομονωμένη από το συγκείμενό της, καθώς κάτι τέτοιο θα τον οδηγούσε σε τρεις λανθασμένες γεωγραφικές ταυτίσεις: θα μπορούσε να υποθέσει π.χ. ότι είναι μια παλιότερη ονομασία της Ρουμανίας (που σήμερα λέγεται στα Ισπανικά *Rumanía*), ότι πρόκειται για παλαιότερη ονομασία της περιοχής της *Ρωμανίας* στη Βόρεια Ιταλία (που σήμερα ονομάζεται στα Ιταλικά *Romagna* και στα Ισπανικά *Romaña*) ή ότι αποτελεί μια ξενοποιητική απόδοση του ελλην. *Ρωμανία* (= Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, «Βυζάντιο»). Όπως είναι αυτονόητο, «οι λέξεις λαμβάνουν διαφορετικό εννοιολογικό περιεχόμενο ανάλογα με τα συμφραζόμενα» (Eco 2016: 28), γι' αυτό και η ενεργοποίηση των πληροφοριών που παρέχονται από το συγκείμενο «E' aparejamos é fezimos vela é fuemos por el estrecho de Romanía, que ay desde Constantinopoli fasta desembocar al mar Mayor, diez é ocho millas» και το περικείμενο, τοποθετούν το κύριο όνομα στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης έως το άνοιγμα της Μαύρης Θάλασσας και αποκλείουν, επομένως, κατηγορηματικά τις προαναφερθείσες εναλλακτικές επιλογές. Η περιοχή, εξάλλου, την οποία ορίζει ο Ταφούρ από την Κωνσταντινούπολη έως το άνοιγμα της Μαύρης Θάλασσας, δεν είναι άλλη από το Βόσπορο, με αποτέλεσμα «το στενό της Ρωμανίας» ή «τα στενά της Ρωμανίας» να χρησιμοποιούνται ως συνώνυμο του Βοσπόρου.

δ) Όσον αφορά την περίπτωση του τοπωνυμίου *Tartaria*, ο μεταφραστής θα μπορούσε να βρεθεί μπροστά στο δίλημμα να πράξει ό,τι έκανε και με το *mar Mayor*, προσπαθώντας να ταυτίσει γεωγραφικά την περιοχή με κάποια σύγχρονη. Το πρόβλημα είναι ότι, εκείνη την εποχή, με τοπωνύμια όπως ισπ. *Tartaria*, γαλλ. *Tartarie*, αγγλ. *Tartary* κ.λπ. δηλώνονταν μια αχανής περιοχή που εκτεινόταν χοντρικά από τον βόρειο Εύξεινο Πόντο μέχρι την ανατολική Κίνα (Elliott 2000: 625). Εδώ ο μεταφραστής θα πρέπει να καταλάβει σε ποια ακριβώς περιοχή αναφέρεται ο συγγραφέας του κειμένου-πηγής. Επειδή ο συγγραφέας δηλώνει ρητά ότι εκεί βρισκόταν η πόλη *Cafa*, είναι σαφές ότι πρόκειται για την Κριμαία, περιοχή όπου και σήμερα κατοικεί, μεταξύ άλλων, ο λαός των Τατάρων της Κριμαίας ή Κριμαιοτατάρων. Το επόμενο δίλημμα του μεταφραστή είναι αν θα μεταφράσει ξενοποιητικά κρατώντας την παλαιά ονομασία με τα δύο /t/, τ.έ. *Tartaria* (που οφειλόταν λογικά σε παρετυμολογία με το αρχ. ελλ. *Τάρταρα*), αν θα χρησιμοποιήσει το τοπωνύμιο *Tataría*, σπάνιο και στα Νεοελληνικά, αλλά φωνολογικά αντίστοιχο με το εθνωνύμιο *Τάταρος* που χρησιμοποιείται ευρέως ή αν θα μεταφράσει με το σύγχρονο τοπωνύμιο: *Κριμαία*. Εμείς επιλέξαμε τη δεύτερη δυνατότητα, ώστε και να μην ηχεί αρχαϊκό και ανοίκειο το κείμενο-στόχος, και να μην αποκλίνουμε υπερβολικά από το κείμενο-πηγή.

ε) Όσον αφορά την περίπτωση του τοπωνυμίου *Pera*, στη Νεοελληνική το συναντάμε τόσο με τον δημόδη, όσο και με τον λόγιο τύπο του: «Πέρα» ή «Πέραν»⁶. Πρόκειται για την πολυεθνική συνοικία της Κωνσταντινούπολης στην οποία διέμεναν πολλοί έμποροι από τη Βενετία, τη Γένοβα, τη Φλωρεντία, τη Γαλλία (Ανδριανοπούλου 2009) και όπου, όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Ταφούρ (Jiménez de la Espada 1874: 186) η πλειοψηφία του πληθυσμού ήταν ελληνικής καταγωγής. Το Πέρα βρίσκεται στην αντίπερα όχθη του Κεράτιου Κόλπου και συγκροτήθηκε στην περιοχή γύρω από τον πύργο του Γαλατά. Η μαρτυρία του Ταφούρ στα 1437 για τη συνοικία του Πέρα αποτελεί μία από τις πρώτες γραπτές αναφορές ξένων περιηγητών για την περιοχή. Το Πέρα ή Πέραν αναφέρεται σε αρκετά έργα περιηγητικής λογοτεχνίας, ενίοτε με ενδιαφέρουσες εικονογραφικές αποτυπώσεις⁷. Εμείς επιλέξαμε

⁶ Βλ. π.χ. Παντζαρέλας & Χιώτης (χ.χ.).

⁷ Βλ. π.χ. Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, <http://el.travelogues.gr/tag.php?view=8367>

να χρησιμοποιήσουμε σταθερά τον τύπο «Πέρα» επειδή, αφενός, φωνολογικά και μορφολογικά ταιριάζει καλύτερα στη σύγχρονη Νεοελληνική και, αφετέρου, ταυτίζεται με τον τύπο που χρησιμοποιείται στο κείμενο-πηγή, άρα δημιουργεί λιγότερες άσκοπες αποκλίσεις μεταξύ κειμένου-πηγής και κειμένου-στόχου.

6. Συμπέρασμα

Η συνδυαστική χρήση πηγών τεκμηρίωσης, παράλληλων κειμένων και ειδικών γεωγραφικών και ιστορικών λεξικών, εγκυκλοπαιδειών ή μελετών μπορεί να προσφέρει στον μεταφραστή χρήσιμες πληροφορίες και στοιχεία για την ορθή διαχείριση των μεταφραστικών προβλημάτων, τα οποία ενδέχεται να προκύψουν κατά τη μετάφραση των γεωγραφικών κυριωνυμίων σε κείμενα περιηγητικής λογοτεχνίας, όπου η εμφάνισή τους είναι συχνή και η σπουδαιότητά τους αυξημένη. Εδώ εξετάσαμε μόνο πέντε σχετικά απλές περιπτώσεις, εντελώς ενδεικτικά, από τις οποίες προκύπτει η ανάγκη γνώσης του γεωιστορικού πλαισίου του κειμένου-πηγής από τον μεταφραστή.

Βιβλιογραφία

- Castro Hernández, P. (2013). Un estado de la cuestión sobre las *Andanzas e viajes* de Pero Tafur: discusiones historiográficas y problemáticas de estudio. *Anejos de Estudios Clásicos, Medievales y Renacentistas* 6, 27–71.
<http://www.orbisterrarum.cl/>
- Γραμμενίδης, Σ.Π., Τ. Δημητρούλια, Ε. Κουρδής, Ε. Λουπάκη, & Γ. Φλώρος (2015). *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις της Μετάφρασης*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (ΣΕΑΒ)
[://repository.kallipos.gr/handle/11419/3901](http://repository.kallipos.gr/handle/11419/3901)
- Γρηγορίου, Α. Χ. & Ε. Α. Χεκίμογλου (2008). *Η Θεσσαλονίκη των περιηγητών 1430–1830: Επιλογές κειμένων και μαρτυριών*. Θεσσαλονίκη: Μίλητος/Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
https://media.ems.gr/ekdoseis/ektos_seiras/ekd_eksi_periigites1430_1930.pdf
- Delabastita, D. (1989). Translation Studies and mass communication: Film and TV translation as evidence of cultural dynamics. *Babel* 35(4):193–218.
<https://doi.org/10.1075/babel.35.4.02del>
- Delisle, J., H. Lee-Jahnke, & M. Cormier (επιμ.) (2008). *Ορολογία της μετάφρασης* (πρόλογος-μετάφραση: Γ. Φλώρος). Αθήνα: Μεσόγειος.
- Dimitriu, Rodica. (2010). Omission in translation. *Perspectives: Studies in Translatology* 12:163–175. 10.1080/0907676X.2004.9961499.
- Eco, U. (2016). *Dire quasi la stessa cosa: Esperienze di traduzione* (VI edizione). Milano: Bompiani.
- Elliott, M. C. (2000). The Limits of Tartary: Manchuria in Imperial and National Geographies. *The Journal of Asian Studies* 59(3):603–46.
doi:10.2307/2658945.
- Ζωγραφίδου, Ζ., Ε. Κασάπη, & Ο. Σοφianού (2002). *Μαθήματα εκπαίδευσης μεταφραστών λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press (σειρά Εκπαίδευση Μεταφραστών, 1).

- Gross, C. D. (1996). Translation by Omission. *The Bible Translator* 47(2):211–217. <https://doi.org/10.1177/026009439604700203>
- Kaindl, K. (1999). Thump, whizz, poom: A framework for the study of comics under translation. *Target* 11(2):261–288. <https://doi.org/10.1075/target.11.2.05kai>
- Κριμπάς, Π. Γ. (2017). *Εισαγωγή στη θεωρία της μετάφρασης*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Menezes, A. & C. Quirk (2008). Syntactic Models for Structural Word Insertion and Deletion. In: *EMNLP 2008: 2008 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing: Proceedings of the Conference (25–27 October 2008 Honolulu, Hawaii, USA): A meeting of SIGDAT, a Special Interest Group of the ACL*. Madison, WI: Omnipress Inc., 735–744. www.aclweb.org/anthology/D08-1077.
- Miller, W. (1969). *Trebizond: The last Greek Empire of the Byzantine Era: 1204–1461*. Chicago: Argonaut.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Hemel Hempstead: Prentice Hall.
- Osimo, B. (2006). *Storia della traduzione* (4a edizione). Milano: Hoepli.
- Pérez Priego, M. Á. (2009). Tafur, Pero: Andanças E Viajes. Sevilla: Fundación José Manuel Lara (σειρά Clásicos Andaluces).
- Ramírez de Arellano, R. (1902). Estudios biográficos: Pero Tafur. *Boletín de la Real Academia de la Historia* 151(4):273–298.
- Σπυριδωνίδης, Η. (2017). *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή στην Κοζάνη: Οι μεταφράσεις της κοινοτικής βιβλιοθήκης κατά την Οθωμανοκρατία (15ος-1912)*. Θεσσαλονίκη: Società Dante Alighieri.
- Taylor, K.L. (2009). The Establishment of Geohistory. *Isis* 100(4):872–880.
- Wallerstein, I. (1991). *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System*. Cambridge: Cambridge University Press.

Λεξικά

- Azcoitia, A.V. & Α. Μαγκρίδης (1993). *Ισπανο-ελληνικό λεξικό*. Αθήνα: Μέδουσα.
- Real Academia Española (2017). *Diccionario de la lengua española*. <https://dle.rae.es/>, (ανακτήθηκε στις 27/10/2018).
- Real Academia Española (1726–1739). *Diccionario de Autoridades*. <https://webfrrl.rae.es/DA.html> (ανακτήθηκε στις 27/10/2018).

Χειρόγραφα, επιμελημένες εκδόσεις τους και μεταφράσεις τους

- El Parnasillo (2005). *Andanzas e Viajes por diversas partes del Mundo Habidos (1435–1439)*, Dueñas: Simancas.
- Ḥabashī, Ḥ. (1968). *Rihlat Ṭāfūr fī ‘ālam al-qarn al-khāmis ‘ashar al-mīlādī*. Al-Qahira: Dār al-Ma‘ārif bi-Miṣr.
- Jiménez de la Espada, M. (1874). *Andanças e viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435–1439)*. Madrid: Impr. de M. Ginesta, Madrid. <https://archive.org/stream/andanasviajesde01tafugoog#page/n7/mode/2up>
- Letts, M. (1926). *Pero Tafur: Travels and adventures 1435–1439*. New York/London: Harper and Bros/Routledge.
- Масиель Санчес, Л. К. (2006). *Перо Тафур: Странствия и путешествия*. Москва: Индрик (σειρά Восточнохристианский мир).
- Ramos García, J. M. (1934). *Andanças e viajes de Pero Tafur*. Madrid: Hernando (σειρά Biblioteca Clásica, 265).

Universidad de Salamanca (2002). Manuscrito 1985 (ms. 1985) de la Biblioteca de la Universidad de Salamanca, Fondo Histórico, Siglo XVIII. *Catalogo de manuscritos de la biblioteca universitaria de Salamanca II, Manuscritos 1680–2777*. Salamanca: Ediciones Universidad Salamanca, 309–310.

Λοιπές διαδικτυακές πηγές

Ανδριανοπούλου, Κ. (2008). Σταυροδρόμι (Πέρα), *Κωνσταντινούπολη, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*.

<http://constantinople.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11067> (ανακτήθηκε στις 27/10/2018).

Βυζαντινοί Αυτοκράτορες, <https://byzantium.gr/gremperors.html> (ανακτήθηκε στις 27/10/2018).

Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, <http://el.travelogues.gr/tag.php?view=8367> (ανακτήθηκε στις 27/10/2018).

Παντζαρέλας, Π. & Θ. Χιώτης (χ.χ.). Το Πέρα των Ελλήνων και το Beyoğlu των Τούρκων, *Μια πόλη φασματική, μια πόλη φαντασμαγορική*. <https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/urban/iframe.html?urb=20&location=309&item=3484> (ανακτήθηκε στις 27/10/2018).